

Kako deluje strah pred Drugim

Boris Vezjak

Zunanje naključje je hotelo, da sta Viktor Orbán (Fidesz) in Janez Janša (SDS) osvojila parlamentarne volitve v razmiku manj kot dveh mesecev. Prvi je na Madžarskem prejel ogromnih 48 odstotkov, s tem dvetretjinsko večino sedežev v parlamentu in celo povečal naskok s prejšnjih, zanj zmagovitih volitev v letih 2010 in 2014. Drugi je 3. junija na slovenskih volitvah premočno zmagal in prejel 25 odstotkov glasov, drugouvrščena stranka je dobila polovico manj. Doslej je v 25 letih svojega političnega udejstvovanja že dvakrat vodil vlado: nazadnje jo je vodja SDS predčasno zapustil zaradi suma protikorupcijskega organa, da ne zmore dokazati svojega premoženja, in nato še upora ljudi na ulicah.

Slovenske ulične vstaje leta 2012 in 2013 proti koruptivnim političnim elitam niso bile uspešne, niti jih množice niso neposredno podprle: na to kaže že prihod Mira Cerarja na mesto predsednika vlade leta 2014. Janša je tega leta moral oditi v zapor na prestajanje dveletne kazni zaradi prejema podkupnine v zadevi Patria. Njegova SDS je bila nekaj tednov kasneje na volitvah druga, prejela je 20,7 odstotka glasov. Kasneje je Ustavno sodišče razveljavilo celotno sodbo, predsednik SDS pa je razglasil volilno prevaro in ob prihodu iz zapora od države zahteval odškodnino. Čeprav bo po novi zmagi skoraj zanesljivo dobil mandat za sestavo vlade, je morda zaradi pomanjkanja zavezniških strank v prihodnjih mesecih ne bo uspel sestaviti. A pomembno je nekaj drugega: Orbán in Janša sta dolgoletna politična prijatelja in somišljenika. Ko sta se pred meseci sešla z Nikolo Gruevskim, nekdanjim makedonskim predsednikom in vodjo nacionalistične stranke VMRO, prav v času lokalnih volitev v Makedoniji, je trojica razmišljala predvsem o tem,

kako zapreti skupno migracijsko pot na Balkanu. Permanentna protibegunska politika in retorika zastraševanja je najbolj čvrsta dimenzija nove politične usmeritve in javnomnenjski rezultati, ne samo volitve, pretežno kažejo, da nadvse učinkovita. Se pravi: če ne bi bilo beguncev, bi si jih bilo treba izmisliti.

Ne samo, da Orbán potrebuje zaveznike na Balkanu in v svoji okolici, ti zavezniki potrebujejo njega. Še zlasti njegov denar. Z vidika evropskih dimenzij sicer relativno majhni Slovenija in Makedonija predstavljata zanj pomembni utrdbi za širjenje ideološkega vpliva, sploh v razmerah, ko je madžarski premier v Evropski uniji največkrat kritiziran kot k tiraniji nagnjen diktator – in to ne samo zaradi trolanja Jeana-Clauda Junckerja. Ni bilo veliko presenečenje, ko je Janša na TV Slovenija priznal, da se s kapitalom Orbánovih prijateljev posredno financirajo nekateri njegovi domači mediji, posredno pa tudi kampanja. Po nekaterih podatkih je v zadnjih mesecih prejel najmanj 2,2 milijona evrov. Še zlasti Demokracija, Reporter, Nova24TV in Škandal, a tudi številni drugi mediji, so zaradi politične propagande in širjenja sovraštva v Sloveniji postali resna težava, za popolnoma odkrito strankarsko politizacijo medijske krajine pa novinarski ceh nikoli ni pokazal nobene volje, da bi jo obsodil, kaj še poskusil ustavljati.

Orbán, Janša in Gruevski, slednji le dober mesec nazaj obsojen na dve leti zapora zaradi korupcije, sicer še ne pravnomočno, kažejo na politični trend orbanizacije, s katerim velja resno računati. Zanj sta značilna dva elementa: ob evropskem nacionalizmu še model “iliberalne demokracije”, če uporabimo izraz ameriškega političnega komentatorja Fareeda Zakarie v članku iz leta 1997, objavljenem v *Foreign Affairs*. Analitiki so koncept iliberalne demokracije kasneje povezali predvsem z Orbánovo ideološko izjavo, podano leta 2014, ko je kot nalogo svojega Fidesza opisal zahtevo po ustvarjanju “iliberalnega stanja”, ki bo po načelih neliberalizma pervertiralo osnovne principe liberalizma, kakršen je recimo svoboda. Čeprav je svojo politično pot začel kot liberalni demokrat, v svojem govoru ni bil povsem enoznačen in je na mesto “svobode” za osrednji element organizacije države postavil nacionalistični moment. Njegov iliberalizem poudarja predvsem močno državo in narodno suverenost, kjer je nato posameznikova svoboda vedno bolj omejena in končno podrejena opevani narodni kulturi in tradiciji.

Če je takšna opredelitev točna, iliberalizem potemtakem predstavlja odločilni moment orbanizacije kot novega političnega principa, ki smo mu podvrženi tudi v Sloveniji. V praksi politično drugače mislečih nihče ne bo zapiral, ne bo pa zanje politične podpore in njihovem mnenju nihče ne bo prisluhnil; v medijih ne bo cenzure, bo pa za njih zmanjkalo denarja, ker so drugi “nacionalni” projekti pomembnejši, v gospodarstvu bo veljala zasebna pobuda, vendar bodo prednost imeli “naši”; civilna družba ne bo neposredno zatirana, a zanjo ne bo več financiranja.

In vendar lahko iliberalizem opišemo tudi s težjimi izrazi. Madžarski demokrat in sociolog Bálint Magyar, nekoč tudi minister, v svoji knjigi iz leta 2013 z naslovom *Postkomunistična mafajska država: primer Madžarske* (angleški prevod je izšel 2016) dokazuje, da se je po zlomu komunizma v srednji in vzhodni Evropi demokracija pokazala za nepredvidljivo prepreno, ki jo je treba odpraviti. Namesto normalne poti demokratizacije smo vedno bolj priča avtokraciji, spodkopavanju načel s sistemom nepotizma in mafijskega delovanja, v katerem je korupcija normalizirana. Primer Madžarske je bil uspešen, ker je postala “iliberalna” po vstopu v Evropsko unijo, torej po sprejemu principov demokratične demokracije, kar jo, podobno kot Slovenijo, razlikuje od drugih držav v regiji, kot so Rusija, Azerbajdžan ali centralnoazijske države bivše Sovjetske

zveze. Pri njih se moment demokratizacije ni razvil, na oblast so se prerinili bodisi oligarhi bodisi so ponekod komunistično vladavino neposredno zamenjale skorumpirane klike. Ravno zaradi poprejšnje poti k demokratizaciji se zdi korak v avtoritarizem še težje dojemljiv, sploh z vidika poudarjanja antikomunistične ideje, tako značilne za oba, Orbána in Janšo.

Uspešna radikalizacija desnice, ki v primeru Madžarske ni samo ksenofobna, ampak tudi antiromska ali antisemitska, ni posebno naključje. Desnica v Evropskem parlamentu, danes jo vodi klasična krščanska in konservativna linija največje politične skupine, desnosedinske Evropske ljudske stranke (EPP), služi uspešni protibegunski agendi kot popolna legitimacija. Ekonomist Ricardo Hausmann je posredno opozoril, kaj lahko to pomeni: tako kot iliberalna demokracija ne spoštuje državljanskih pravic in so ji na primer trn v peti civilnodružbene organizacije, se na drugi strani lahko vzpostavi njej nasproten "nedemokratski liberalizem", o katerem piše politolog Yascha Mounk s Harvarda, kjer zaščita pravic in pravna enakopravnost nista več stvar režima, ampak preprosto politik na ravni političnih struktur in organov "od zgoraj", recimo Evropske komisije ali Centralne banke – na njih se lahko vedno udobno sklicujete. Na ta način pridemo do ugotovitev, ki sta jih podpisala Steven Levitsky in Daniel Ziblatt v svoji novi knjigi "Kako umirajo demokracije" (2018) ob analizi vzrokov njihovega propada v državah, kot so Madžarska, Poljska, Turčija, tudi Italija in Nemčija, če naštejemo nekaj nam najbližjih. Vse kaže na to, da bi morala na zemljevidu biti tudi Slovenija.

Na zadnjih domačih parlamentarnih volitvah so dobesedno zmagali ksenofobija, islamofobija in sovražni govor, značilni poudarki iz kampanje. K temu prištejmo še odkrite simpatije z neonacizmom, homofobijo in recimo podporo predsednika SDS in njegovih kandidatov gibanju Generacija identitete. Begunec je postal osrednja in najbolj privlačna figura za promocijo strahu, podobno kot na Madžarskem. Čeprav je njihovo število v državi neznatno in so zgodbe o vzpostavljeni novi begunski poti bile v najboljšem primeru prenapihnjene, je taisti begunec na poti v Evropo po starem receptu psihopolitike sovraštva postal novodobni Jud, ogrožajoči Drugi, reprezentiran kot nekakšen zunanji vsiljivec, ki steguje prste po slovenstvu, a hkrati tudi Evropi, in nas kulturno ali finančno do konca ogroža.

Zato ni preveč verjetno, da je iliberalna demokracija resnično kakšna posebej sveža neregularnost evropskih demokracij. V vedno bolj odkriti maniri vsaj v enem delu spominja na že tolikokrat zaznane, ne preveč zakrite oblike porajajočega se postfašizma, če upoštevamo diagnozo madžarskega intelektualca Gáspárja Miklósa Tamása. Takega, ki pri nas ne zmore brez sklicevanja na narodno samobitnost, slovenstvo in končno "roke, ki bodo delale zate". Iz reklamnega spota vemo, da so te roke Janševe.